

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Kitap Değerlendirmesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (2):303-307

Geliş Tarihi:24.10.2019

Kabul Tarihi:27.12.2019

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

MERKEZÎ VE MODERN EĞİTİM KAPSAMINDA OSMANLI GAYRİMÜSLİM CEMAAT VE YABANCI OKULLARI

Özcan TUĞRUL

Ankara: Gece Kitaplığı, 1. Baskı, 2007, XVI+277, ISBN 978-605-180-719-5

Tuğba KARA*

Eğitim ve kültür kurumları kültürel ve sosyal mirasın, bilimsel birikimlerin ve ortak değerlerin sistemli bir şekilde nesilden nesle aktarılmasında ve yeni kuşakların şekillendirilmesinde oldukça önemlidirler. Bu sistematik şekillendirmenin fizikî yönünü eğitim kurumları, sosyal ve kültürel hedefini de bu kurumlardaki öğrenciler oluşturur. Bu sistem içerisindeki temel hedef, sistemin içerisinde bulunanları toplumun sosyal, siyasal ve iktisadi yapısına, beklentilerine uygun hale getirmektir. Bunun gerçekleştirilmesi ise eğitim sisteminin belirli felsefi temeller üzerine inşasıyla mümkündür.

Şüphesiz eğitim öğretim işleri, çok zor ve karmaşık olmakla birlikte toplumların vazgeçemeyecekleri kadar önemli bir konudur. Çünkü eğitim, çok çeşitli ve birbirinden farklı disiplinleri kapsar ve bu disiplinlerin iç içe geçmiş örüntüleriyle uğraşır. Eğitimin toplum hayatında önemi, medeniyet ve kültürün gelişmesinde doğrudan etkili olmasından kaynaklanır. Eğitimin çok yönlü olması ve her disiplini yakından ilgilendirmektedir. Dolayısıyla eğitimin geçmişi, mevcut durumu ve geleceği

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniv., Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, tkara@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0817-8009>.

ile ilgili meseleleri tarih, sosyoloji, psikoloji, hukuk, din ve hatta etik çerçevede ele almak gerekmektedir. Tüm boyutlarıyla bunu bir araştırmacının yalnız başına gerçekleştirebilmesi neredeyse imkânsızdır. Bu durum, eğitimi yalnızca belirli bir boyutta ele almayı zorunlu kılmaktadır.

Bu bağlamda XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde yaygın şekilde görülmeye başlanan gayrimüslim cemaat ve yabancı okullarının ele alınması oldukça önemlidir. Bazılarının varlığı Cumhuriyet dönemine kadar ulaşan bu okulların kuruluş amaçlarının, idarî yapılarının, eğitim programlarının, yurt içi ve yurt dışı bağlantılarının ele alınması günümüzdeki durumlarının aydınlatılması bakımından gereklidir.

XIX. yüzyılda Osmanlı eğitimine, gayrimüslim ve cemaat okullarına ve bu okullarda Türkçenin yaygınlaştırılması konularında araştırmaları bulunan Tuğrul Özcan bu çalışmalarını geliştirerek ve detaylandırarak tek bir kitap halinde hazırlamıştır. Uzun bir çalışmanın meyvesi olan *Merkezi ve Modern Eğitim Kapsamında Osmanlı Gayrimüslim Cemaat ve Yabancı Okulları* başlığıyla hazırlanmış olan bu kitapta, gayrimüslim cemaat ve yabancı okullarında yürütülen eğitim faaliyetlerinin bilinmeyen ya da eksik kalan yönleri arşiv belgeleri ve konuya ilişkin tetkik eserlerin imkânı ölçüsünde ele alınmıştır. Şimdiye kadar bu alanda yapılan çalışmalarda ekseriyetle eğitim konusu, siyasi tarih açısından değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin dil politikası üzerinden yola çıkarak gayrimüslim cemaatlerin Osmanlı Devleti'ne bakış açılarını, sosyal durumlarını ortaya koyan müstakil çalışmalara alternatif olması bu kitabı farklı kılmaktadır.

Merkezi ve Modern Eğitim Kapsamında Osmanlı Gayrimüslim Cemaat ve Yabancı Okulları adlı eser ihtiva ettiği konular itibarıyla “Giriş”, “beş bölüm”, “Sonuç”, “Kaynakça” ve *Mekâtib-i Gayrimüslime ve Ecnebiyye Müfettişliği Nizamnâmesi*'nin orijinal metni ve günümüz Türkçesiyle neşrinin verildiği “Ekler” den oluşmaktadır. Kitabın *Giriş* (s.1-10) bölümünde öncelikli olarak İslam hukuk literatüründe gayrimüslim üst başlığı altındaki kavramlar tanımlanmıştır. Daha sonra Avrupa ülkelerinin yayılmacı siyasetleri bağlamında genel anlamıyla eğitim konusu ele

alınmış ve bu devletlerin eğitim-öğretim kurumları üzerinden Osmanlı Devleti ile temaslarına yer verilmiştir.

Kitabın birinci bölümünü oluşturan *XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Takip Ettiği Eğitim Politikaları* (s.13-30) kısmı, genel çerçevede Osmanlı eğitim politikalarına ayrılmıştır. Tanzimat'a kadar, Tanzimat'tan sonra ve II. Abdülhamit dönemi Osmanlı eğitimi mercek altına alınmış ve birbirinden farklı bu üç dönemin eğitim politikaları hakkında genel bilgiler verilmiştir. Söz konusu politikalarda meydana gelen değişiklikler yer yer salnameler kullanılarak, ekseriyetle de tetkik eserler esas alınmak suretiyle mukayese edilerek sunulmuştur.

Kitabın ikinci bölümü olan *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Cemaat Okullarının Durumu* (s.31-94) başlığı altında ise Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim cemaatlerin açtıkları okulların genel durumları ele alınmıştır. Bu cümleden olarak cemaat okullarının idaresi, işleyiş biçimleri, malî durumları açıklanmaya çalışılmıştır. 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Osmanlı Devleti bünyesinde açılan Rum, Ermeni, Musevi, Bulgar, Arnavut, Sırp okullarının durumları ve söz konusu okullara dair bazı istatistik bilgilere yer verilmiştir.

Kitabın takip eden *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Okullarının Durumu* (s.95-124) başlıklı üçüncü bölümünde de Osmanlı Devleti'nde aynı nizamname ile açılan yabancı okulların genel durumları değerlendirilmiştir. Okulların açılma usul ve esaslarına değinildikten sonra okulların idareleri, işleyiş biçimleri, malî durumları gibi konular ele alınmıştır. Bu okullara dair istatistikî bilgiler tespit edilerek genel manada bir tablo ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Gayrimüslim Cemaat ve Yabancı Okullarında Türkçeyi Yaygınlaştırma Çabaları (s.127-180) adıyla hazırlanan dördüncü bölümünde ise Türkçenin yaygınlaştırılması ve gayrimüslim cemaat ve yabancı okullarında zorunlu olarak okutulmasına yönelik uygulamaların ortaya çıkardığı siyasî, sosyal ve ekonomik gelişmelere ve bunların sonuçlarına yer verilmiştir.

Kitabın son bölümünü oluşturan *Gayrimüslim Cemaat ve Yabancı Okullarını Merkezileştirme ve Modernleştirme Çabaları* (s.187-238) kısmında ağırlıklı olarak Türk dilinde eğitim ve Türkçe eğitimi, modern okulların tesisi, eğitim teşkilatı ve sair hususlara dair uygulamalara ve bu uygulamalar sırasında karşılaşılan sorunlara değinilmiştir. Öğretmen temini konusunda karşılaşılan sorunlar, gayrimüslim din adamlarının muhalif tutumları ve Batılı devletlerde oluşan memnuniyetsizlikler bu bölümde değerlendirmeye alınmıştır. Karşılaşılan sorunların çözüme kavuşturulması konusunda Babiâli tarafından alınan tedbirler de bu bölümde üzerinde durulan diğer konular arasındadır. Ayrıca Tanzimat öncesi ve Tanzimat sonrasında Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve kurumsal açılardan modernleştirilmeye çalışılması da aynı şekilde bu bölümde ele alınmıştır.

Merkezi ve Modern Eğitim Kapsamında Osmanlı Gayrimüslim Cemaat ve Yabancı Okulları başlığıyla ele alınan kitapta bahsedilen hususlar ekseriyetle Rumeli örneği üzerinden anlatılmıştır. Kanaatimizce Rumeli'nin özellikle seçilmesinde, hem İstanbul'a yakın olması hem de yeni uygulamalara ekseriyetle buradan başlaması birinci derecede etkili olmuştur. Aynı zamanda merkezileşme ve modernleşme çabalarının yoğun olduğu dönemde Rumeli vilayetleriyle İstanbul arasında yapılan resmî yazışmaların takibinin daha kolay olması söz konusu tercihin diğer sebebini teşkil edebilir.

Kitabın muhtelif bölümlerinde birçok konunun istatistiki verileri okuyucuya tablolar aracılığıyla verilmeye çalışılmıştır. *Ekler* kısmında bazı belgelere ve nizamnamelerin transkripsiyonuna yer verilmiştir. Kitabın baş kısmında *kısaltmalar* ile birlikte *tablolar* ve *ekler* listesi söz konusu bilgilerin ve belgelerin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Referans eserler ve kaynaklar büyük bir titizlik içerisinde ve akademik uygunluk çerçevesinde metin altı dipnotlarda gösterilmiştir. Aynı zamanda kullanılan dilin akıcılığı ve anlaşılabilirliği, imla ve yazım hatalarının çok az olması kitabın büyük bir titizlikle hazırlandığına işaret etmektedir. Kaynakçadan anlaşıldığı üzere ağırlıklı

olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi kaynaklarından istifade edilmiştir. Bunun yanında düstur, salname ve döneme ait bazı gazetelerin kullanılması kitabı daha da bilimsel bir kimliğe kavuşturmuştur. Bunların yanında çok sayıda tetkik eserden ve makaleden de istifade edilmesi kitap içeriğini zenginleştirmiştir.

Kitap içeriğinde birçok farklı kavramlara yer verilmiştir. Bu kavramlar arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların metin içerisinde izahına çalışılmıştır. Kitapta ön plana çıkan başlıca kavramlar şunlardır: Yabancı okulları, cemaat okulları; Türkçe, Rumca, İbranice, Arnavutça, Bulgarca; merkezî eğitim, eğitimde modernleşme, eğitim raporları, eğitim işlerine dair nizamnameler; gayrimüslimler, Rumlar, Bulgarlar, Sırlar, Arnavutlar, Museviler, Ermeniler, Boşnaklar.

Kitap içerisinde birçok yer isminin geçmesi ve anlatılan olaylar arasındaki bağlantı kurulabilmesi sebebiyle okuyucuda bir harita beklentisi ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra özel isimler ve yer isimleri için bir indeks oluşturulması da okuyucu ve araştırmacılar içinde büyük bir kolaylık sağlayabilirdi.

Gece Kitaplığı tarafından yayınlanan *Merkezi ve Modern Eğitim Kapsamında Osmanlı Gayrimüslim Cemaat ve Yabancı Okulları* başlıklı bu eser, yukarıda bahsedilen esaslar çerçevesinde XIX. yüzyılda gerek Balkanlar ve gerekse Anadolu'nun sosyal, kültürel ve eğitim durumu hakkında araştırma yapanlar için numune teşkil edecek mahiyettedir. Eser, sadece geçmiş için değil daha sonraki dönemler için de araştırmacılara ve tarih meraklılarına ışık tutacak bir başvuru kitabı niteliğindedir.